

NÁRODNÉ POVEDOMIE MARTINA HAMULJAKA REFLEKTOVANÉ NA ZÁKLADE JEHO OSOBNÉJ KNIŽNICE

MIROSLAVA SOLÁRIKOVÁ

Abstrakt: V predkladanom príspevku sa na základe analýzy súčasného fondu Hamuljakovej knižnice, uloženého v Slovenskej národnej knižnici, snažíme poukázať na to, že osobná knižnica Martina Hamuljaka nebola tvorená iba so zámerom založenia verejnej knižnice pre potreby národa, ale v jej zložení sa odráža aj osobnosť jej tvorcu, jeho osobné väzby, záujmy a preferencie. Práve z tejto hypotézy sme v našom príspevku vychádzali a na základe rozboru knižnice preskúmali formovanie Hamuljakovej národnej identity a jeho nacionalistických myšlienok.

Kľúčové slová: Martin Hamuljak, nacionalizmus, osobné knižnice, Slovenské národné hnutie.

Osobnosti Martina Hamuljaka a jeho osobnej knižnici bolo venovaných už mnoho strán štúdií a dokonca aj celá monografia.¹ Slovenskí bádatelia sa zamerali na zloženie fondu knižnice, na putovanie knižnice do Matice slovenskej a neboli opomenuté ani osobné vzťahy a väzby Martina Hamuljaka, keď bola tlačou vydaná jeho súkromná korešpondencia s osobnosťami slovenského kultúrneho života 19. storočia.² Pri spracovávaní súčasného fondu Hamuljakovej knižnice uloženého v depozitoch Slovenskej národnej knižnice pre potreby jeho následnej digitalizácie v budúcnosti sme sa stretli s viacerými dielami slovenskej, prevažne juhoslovenskej proveniencie. Niektoré z týchto diel neboli rozrezané, iné obsahovali osobné dedikácie Hamuljakovi, čo naznačovalo osobné donácie a dary, resp. osobné vzťahy s poprednými osobnosťami srbského, chorvátskeho, ale aj českého národného hnutia a kultúrneho života. Tieto diela nás znovu upozornili na zberateľove národné povedomie, na jeho inklinovanie k tzv. panslavizmu. Následne sme si položili otázku: Je možné skúmať formovanie národnej identity osobnosti na základe budovania a zostavovania osobnej knižnice danej osobnosti? Predkladaná štúdia predstavuje teoretický rámec prípadného výskumu Hamuljakovej knižnice z perspektívy formovania národnej identity jej tvorcu.

KNIŽNICA MARTINA HAMULJAKA

Osobná knižnica Martina Hamuljaka ako jeden zo zakladajúcich fondov Slovenskej národnej knižnice obsahuje v súčasnosti 854 knižničných jednotiek. Ide o vyhlásený Historický knižničný fond zapísaný v ústrednej evidencii HKD a HKF na Ministerstve kultúry Slovenskej republiky. Knižnica vznikala ako produkt sústavnej kultúrno-politickej činnosti Martina Hamuljaka (1789–1859), najmä počas jeho pôsobenia ako vysokopostaveného úradníka v Budíne (v rokoch 1813–1848) pri uhorskej miestodržiteľskej rade. Martin Hamuljak sa ako vedúca osobnosť mladšej bernolákovskej generácie slovenského národného hnutia angažoval

1 Napr. MAŤOVČÍK, A. *Martin Hamuljak (1789–1859)*. Bratislava: SAV, 1971, 271 s.; MAŤOVČÍK, A. *Martin Hamuljak a Juhooslovania*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1969, s. 169–176; FLOREK, P. *Po stopách knižnice Martina Hamuliaka. (Príspevok k dejinám knižnice Matice Slovenskej)*. In: *Knižničný zborník 1959*. Martin: Matica slovenská, 1959, s. 141–160.

2 HAMULJAK, M. *Listy Martina Hamuljaka I. (1824–1833)*. Martin: Matica slovenská, 1969, 308 s.; ŠAFÁRIK, P. J. *Listy Pavla Jozefa Šafárika Martinovi Hamuljakovi*. Martin: Matica slovenská, 1965, 270 s. apod.

v rôznej spolkovej činnosti, ktorej hlavným poslaním bolo vybudovanie a povznesenie národnej identity moderného slovenského národa. Vytvoril rozsiahlu knižnicu so zámerom založenia verejnej knižnice pre potreby národa,³ v ktorej zložení sa odzrkadľuje osobnosť jej tvorca, jeho osobné väzby, záujmy, preferencie, ako aj jeho národné idey.

Pri zbieraní kníh sa Hamuljak zameriaval nielen na slovenskú bernolákovskú literatúru, ale s veľkou starostlivosťou zhromažďoval aj staršie knihy českej a inonárodnej proveniencie. V roku 1854, keď bol po vyše 40-ročnej službe v Kráľovskej miestodržiteľskej rade penzionovaný, rozhodol sa darovať svoju knižnicu celoslovenskému ústavu alebo inštitúcii, ktorá by umožnila jej širšie využitie. Po príchode biskupa Štefana Moyzesa do Banskej Bystrice sa Hamuljak definitívne rozhodol darovať svoju knižnicu banskobystrickému vyššiemu katolíckemu gymnáziu. Svoju žiadosť predložil biskupovi, ktorý 27. marca 1856 súhlasil, aby sa knižnica umiestnila v diecéznom archíve. 10. apríla bol fond presťahovaný z Budína do Bystrice a jeho základnú katalogizáciu ukončil Hamuljak o rok neskôr.⁴ Napriek tomu, že knižnica bola spoľahlivo umiestnená a bola s istými obmedzeniami študijnou knižnicou, jej pôvodný majiteľ nebol úplne spokojný. Preto doplnil darovaciu listinu klauzulou, že ak vznikne nejaký literárny slovenský spolok, hoci aj mimo Banskej Bystrice, majú sa jeho knihy odovzdať tomuto spolku.⁵ Hamuljakov zámer sa stal skutočnosťou po založení Matice slovenskej (MS) v roku 1863.

Hamuljak zostavoval svoju knižnicu živelne počas celej svojej kariéry a skladba fondu odzrkadľuje, akým spôsobom prebiehala jeho akvizícia. Časť kníh pochádzala od slovenských aktérov národného hnutia, ako boli napríklad Vavrinec Čaplovič, Hamuljakov osobný priateľ a takisto rodák z Oravy, s ktorým udržiaval čulú korešpondenciu.⁶ Čaplovič rovnako budoval svoju knižnicu (v súčasnosti zakladajúci fond Čaplovičovej knižnice v Dolnom Kubíne) a 15. apríla 1839 ju Darovacou listinou, dokopy 20 000 knižných diel spolu s muzejnými artefaktmi, venoval Orave.⁷ Korešpondencia medzi týmito osobnosťami nie len inšpirovala Hamuljaka k jeho zberateľskej činnosti a neskoršiemu donátorskému aktu, ale taktiež obohatila oba knižničné fondy nakoľko medzi jej aktérmi prebiehala živá výmena novo vydávaných titulov.

Do Hamuljakovej zbierky však neprispieval len Čaplovič, ale aj iné osobnosti, s ktorými udržiaval pravidelnú korešpondenciu, a tak knižnica rástla aj z početných darov jeho priateľov a známych, ktorí Hamuljakovi poskytli mnoho zo svojich autorských výtlačkov. Takto sa do fondu dostali diela Martina Hatallu, Andreja Radlinského, Jána Kollára, Pavla Jozefa Šafárika. Keďže Hamuljakov záujem vybudovať knižnicu nebol pre slovenských patriotov tajomstvom, bola jeho zbierka obohatená aj na základe testamentov.⁸

Je samozrejmé, že jeho zbierku dopĺňajú právnické knihy, ktoré súvisia z jeho profesiou.

Na skutočnosť, ktorá zaujala aj nás, že je v Hamuljakovej knižnici pomerne najpočetnejšie zastúpená literatúra južných Slovanov, upozornil vo svojom príspevku aj Pavol Florek:

3 Venovacia listina. Prel. K. ORSZÁG. In: *Knižničný sborník 1959*. Martin: Matica slovenská, 1959, s. 158–160.

4 HANAKOVIČ, Š. *Dejiny slovenskej národnej knižnice*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2013, s. 90–91.

5 Bod 9. Venovacia listina. Prel. K. Ország. In: *Knižničný sborník 1959*. Martin: Matica slovenská, 1959, s. 159.

6 Korešpondencia medzi Hamuljakom a Čaplovičom je dostupná aj online. HAMULJAK, M.

Listy Martina Hamuljaka I. [online]. Zlatý fond denníka SME, 2012 [cit. 2015-08-25]. Dostupné z: http://zlatyfond.sme.sk/dielo/1770/Hamuljak_Listy-Martina-Hamuljaka-I/bibliografia

7 *Charakteristika – Čaplovičova knižnica*. [online]. 2015 [cit. 2015-08-25]. Dostupné z: <http://www.oravske-muzeum.sk>

8 Napr. na základe testamentu Jána Koiša v roku 1855 získal Hamuljak do knižnice vzácné rukopisné diela, najmä slovníky. Pre viac informácií vid. FLOREK, P. Po stopách knižnice Martina Hamuliaka. (Príspevok k dejinám knižnice Matice Slovenskej). In: *Knižničný sborník 1959*. Martin: Matica slovenská, 1959, s. 144.

„Konečne Hamuliak, zmyšľaním ‚Všeslovan‘, pravý kollárovský pansláv, mal hojné styky s kultúrnymi predstaviteľmi a politickými vodcami takmer všetkých slovanských národov (okrem Lužických Srbov), od ktorých i po zberateľskej stránke mnoho získal častým venovaním a výmenou kníh (Boďanskij, Karadžić, Katančić, Gay a iní).“⁹ Bol však Martin Hamuljak skutočne „zmyšľaním Všeslovan a pravý kollárovský pansláv“? Čo tieto pojmy v slovenských podmienkach znamenajú?

PANSLAVIZMUS A SLOVENSKÉ NÁRODNÉ HNUTIE

Na slovenské národné hnutie 19. storočia nazerá súčasná vedecká historiografia zaoberajúca sa nacionalizmom¹⁰ ako na národné hnutie etnicky menšinovej skupiny v multietnickom štátnom celku. Myšlienku „všeslovanskej vzájomnosti“ do slovenského národného hnutia priniesol a rozviedol ju do podoby komplexnej teórie Ján Kollár.¹¹ Oporu pre svoju ideu hľadal v kultúrne blízkom nemeckom nacionalizme a v jeho myšlienkach pangermánskej jednoty.¹² Slovenské národné hnutie vyrastalo v prostredí multietnického Uhorska, kde sa začiatkom 19. storočia ako dôsledok šírenia nacionalistických myšlienok maďarských a nemeckých národných elít začala uplatňovať hegemonia týchto dvoch národov. Kollár za protisilu k agresívnemu nacionalizmu vládnuvich štátotvorných národov zvolil práve apolitickú koncepciu založenú na „kultúrnej spolupráci“. Toto inklinovanie „panslavistov“, ako boli neskôr nazývaní nasledovníci Kollárových myšlienok, k definovaniu prejavov národného života skrz kultúrne špecifiká vysvetľuje český historik Miroslav Hroch nasledovne: „Tam, kde se národní hnutí nemohlo vůbec obracet k politickým dějinám, objevila se záhy snaha nahradit absenci politických dějin materiálem z dějin kulturních.“¹³

Tu sa odzrkadľuje špecifikum spoločenského procesu vytvárania moderného národa, keď sa tento proces stretáva začiatkom 19. storočia so zrodom vedeckej historiografie. Deje popísané pomocou novej vedy sa stávali všeobecnou autoritou a tým aj platným argumentom pre súčasnosť. Spolu s rozmachom nacionalizmu sa rozvíjala aj potreba skúmania národných dejín. Tieto boli stotožňované s úlohou daného národa v politických dejinách, skrz ktoré vnímala väčšina historikov a „verejnej mienky“ európskej spoločnosti počas celého 19. storočia akékoľvek dejiny a históriu. A keďže mýtus národných dejín sa stal pre vznikajúce štátne národy a národné hnutia potrebným legitimizujúcim prvkom, stal sa aj cieľom slovanských národných hnutí v Uhorsku.

Prvým krokom slovenského národného hnutia, ktoré sa nemohlo oprieť o politické dejiny, sa teda stalo pozdvihnutie, resp. preukázanie hodnoty slovenskej literatúry a kultúry. Kollár pre tento účel siaha aj k portfóliu ostatných slovanských národov ríše a stotožňuje plody ich kultúry na základe „vzájomnosti“. Ako píše sám Kollár: „Literárna vzájomnosť je spoločná účasť všetkých národných vetiev na duševných plodoch vlastného národa; jej vzájomné kupovanie, čítanie spisov a kníh vydaných vo všetkých slovanských nárečiach.“¹⁴ V jeho stopách sa

9 FLOREK, odk. 8, s. 144.

10 Základnú literatúru k problematike nacionalizmu predstavujú diela historikov a sociológov, ako sú napr. Miroslav Hroch, Hagen Schulze, Eric Hobsbawm, Benedict Anderson, Rogers Brubaker a iní.

11 Svoje myšlienky rozviedol Ján Kollár najmä v diele *O literárnej vzájomnosti medzi rozličnými kmeňmi a nárečiami slovanského národa*.

12 VLČEK, R. Panslavismus a národy habsburské monarchie. Úvod do problému. In: HRODEK, D. a kol. *Slovanskví ve středoevropském prostoru. Iluze, deziluze a realita*. Pardubická konference (22.–24. dubna 2004), Praha: Libri, 2004, s. 9.

13 HROCH, M. *Národy nejsou dílem náhody. Příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národů*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2009, s. 175.

14 KOLLÁR, J. O literárnej vzájomnosti medzi rozličnými kmeňmi a nárečiami slovanského národa. In: *Ján Kollár (1793–1993). Zborník štúdií*. Bratislava: Veda, 1993, § 2, s. 394.

vydal aj Martin Hamuljak, osobný priateľ Jána Kollára, s ktorým sa osobne aj pracovne stýkal počas rokov ich spoločného pôsobenia v Budíne. Kollárové myšlienky Hamuljak uplatnil pri zbieraní a získavaní kníh a titulov z rôznych kútov monarchie pre svoju knižnicu.

Takisto ako pre väčšinu etnických národných hnutí aj pre slovenských obrodencov, reprezentovaných Kollárom a Hamuljakom, bol jazyk a s ním aj literatúra písaná v národnom jazyku jedným z hlavných kritérií národnej identity. Zatiaľ čo pre štátne národy (ako sú Francúzi, Holanďania či Angličania, kde je kritériom národnej identity príslušnosť k štátnemu zriadeniu, resp. občianstvo) pre Martina Hamuljaka ako predstaviteľa mladšej generácie bernolákovcov predstavoval jazyk a kultúrne špecifiká jeden z najdôležitejších atribútov, na základe ktorých určoval svoju etnickú, resp. národnú príslušnosť. Rovnako aj pre Jána Kollára bol jazyk „jednou z najdôležitejších charakteristík národa, tým, že bol potláčaný, potláčali sa aj práva slovanského národa na rovnoprávne postavenie v monarchii“.¹⁵

Kollár, a neskôr ani Hamuljak, neuvažoval o možnosti zániku monarchie a vytvorení národného štátu. Sám Hamuljak vo Venovacej listine v úvode uvádza: „... pre spoločné blaho svojej vlasti Rakúsku a jej národom, najmä pre mojich kultúru potrebujuúcich rodákov Slovákov...“¹⁶ Preto je zrejmé, že pre neho bola možná jedine idea „panslavizmu“, resp. inej formy existencie slovenského národa, či etnika v novej federatívnej Rakúskej monarchii. O tom, že bojoval za vytvorenie istej formy federatívneho zriadenia monarchie a o rozpoznanie práv slovenského etnika v ňom, svedčí jeho ďalší výrok z darovacej listiny: „... pre ďalšiu kultúru Slovákov (po boku silného nemeckého štáto-bratrského elementu) na podklade vyhlásenia rovnoprávnosti národností v Rakúsku.“¹⁷

Môžeme si ale všimnúť, že Hamuljak na rozdiel od Kollára už rozlišuje Slovákov, svoju etnickú skupinu od Slovanov a zameriava svoje úsilie výhradne na podporu a posilnenie postavenia slovenského elementu v monarchii.

SLOVENSKÉ NÁRODNÉ HNUTIE A POTREBA KNIŽNICE PRE NÁROD

Úloha jazyka a kultúry pre slovenské národné hnutie vysvetľuje, prečo Hamuljak a iní slovenskí patrioti – nositelia procesu formovania národa (Rešetka, Čaplovič, Rimeli) – pociťovali potrebu budovať verejnú knižnicu pre potreby národa. Pomáhali vytvárať a dokladať národné dejiny, ktoré neboli schopní doložiť politickými dejinami, a ktoré európska spoločnosť 19. storočia považovala za jediný znak „historického“ národa. Ak bol národ považovaný za „historický“, bol tým pádom legitímny a mohol sa hlásiť o svoje práva.

Ako píše Miroslav Hroch: „Logicky domyšleno: čím starší počátky mohl národ (tj. historikové v jeho službách) doložiť, tým vyšší prestíž, tým väčšiu váhu měly jeho nároky.“¹⁸ My môžeme jeho argumentáciu doplniť: čím staršie knihy v národnom jazyku môžeme doložiť, tým starší je národ, a preto vzniká u intelektuálnych elít potreba budovania národnej knižnice.

S nárastom gramotnosti a s ustupujúcim cenzúrnym tlakom narastala čitateľská verejnosť, ktorú bolo potrebné vzdelávať v národnom duchu, a možnosť agitovať medzi ľuďmi. S rozvojom čitateľstva a nacionalizmu stúpala aj tlak čitateľov na vydávanie kníh v národnom jazyku. Takéto knihy sa stali symbolom národnej súdržnosti. Hamuljak podobný postoj

15 ŽILÍKOVÁ, T. Panslavizmus a austroslavizmus: dve koncepcie riešenia postavenia Slovanov v Európe a v habsburskej monarchii. In: *Historia Nova I.* 2010, č. 1, s. 56.

16 Úvodná veta. Venovacia listina. Prel. K. Ország. In: *Knižničný sborník 1959.* Martin: Matica slovenská, 1959, s. 158.

17 Bod 9. Venovacia listina. Prel. K. Ország. In: *Knižničný sborník 1959.* Martin: Matica slovenská, 1959, s. 159.

18 Hroch, odk. 13, s. 174.

zaujal v liste P. J. Šafárikovi zo 6. septembra 1827, kde sa vyjadril, že iba „prostredníctvom materinskej reči možno pôsobiť na myslenie a cítenie širokých vrstiev ľudu, poučať ľud o jeho právach i povinnostiach a viesť ho na stále vyšší stupeň vzdelanosti.“¹⁹ Svoje slová podporil vydavateľskou činnosťou v Budíne a takisto vytvorením a darovaním svojej knižnice.

ZÁVER

Na dlhé devätnásť storočie je možné nazerať z hľadiska formovania moderného slovenského národa ako na prelomové obdobie, v ktorom nové slovenské intelektuálne elity presadili svoje idey o modernej podobe slovenskej kultúry, jazyka a národa. Všetky vyššie spomínané procesy viedli k vytvoreniu neskoršej idey inštitúcie, ktorá by cielene podporovala slovenský národ, najmä jej jazykovú, literárnu a kultúrnu svojbytnosť, zhromažďovala by výsledky sústavnej činnosti jej literárnych a intelektuálnych elit a vytvárala potrebný mýtus národných dejín a kultúry pre formovanie moderného slovenského národa. Všetky tieto kroky k slovenskej národnej identite, okrem poslednej etapy – predstavy národného štátu – môžeme identifikovať v zberateľskej a vydavateľskej činnosti Martina Hamuljaka. Jeho cesta od kultúrnej spolupráce a knižnej výmeny s predstaviteľmi ostatných slovanských národných hnutí k vytvoreniu knižnice, ktorá by dokazovala silu slovenskej, resp. slovanskej kultúry a jej schopnosť konkurovať ostatným národným kultúram a literatúram až po následné darovanie knižnice formujúcej sa „slovenskej verejnosti“ a ešte neexistujúcej národnej inštitúcií Slovákov reflektuje utváranie jeho osobného národného povedomia.

NATIONAL AWARENESS OF MARTIN HAMULJAK REFLECTED IN HIS PERSONAL LIBRARY

Summary: The following study analyses the current condition of the Hamuljak's library stored in the deposits of the Slovak national library. It points out that the Hamuljak's personal library was created not only with intention to build a public library which could cover all needs of Slovak nation, but it also reflects the personality of its creator, his personal relationships, interests and preferences. These factors mirror development of Hamuljak's national identity and transformation of his national ideas.

Key words: Martin Hamuljak, nationalism, personal libraries, Slovak national movement.

Mgr. Miroslava Soláriková (*1987)

Pracuje na Oddelení spracovania starých tlačí, kde sa podieľa na spracovaní historických knižných fondov uložených v depozitoch Slovenskej národnej knižnice. V súčasnosti navštevuje doktorský študijný program na Masarykovej univerzite v Brne, odbor história.

19 MAŤOVČÍK, A. Martin Hamuljak (1789–1859). (K 215. výročiu narodenia a 145. výročiu úmrtia). *Knižnica*. Roč. 5 (2004), č. 7, s. 374.